

RUS EDEBİYATINDA İSTANBUL

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KANDEMİR
Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü
hkandemirus@yahoo.com

Özet

İstanbul politik, tarihi, dini ve kültürel özelliklerinden dolayı birçok ülke için önem taşımaktadır, bu ülkeler arasında Rusya özel bir öneme sahiptir. Özellikle tarihi ve dini ilişkiler çerçevesinde ele alındığında Rusya-İstanbul ilişkisinin temelleri Ortodoksluğun Bizans'tan kabulü ile birlikte X. yüzyıla dayanmaktadır. Ruslar için öncelikli olarak dini bir merkez olan İstanbul, hac ziyaretleri nedeniyle birçok Rus'u ağırlamıştır. Dini, ticari, politik ziyaretlerin sıklaşması ile birlikte İstanbul Rus edebiyatında da yansımaları bulur. Gezi edebiyatının ilk örnekleri Rusya'da XII. yüzyıl içinde elyazmaları ile birlikte ortaya çıkar ve bu elyazmalarında sık sık İstanbul konu edilir. Bu eserler bizlere İstanbul'un tarihi, yerleşimi, mimarisi, sanat tarihi hakkında birçok bilgi vermektedir. İstanbul'un Rus edebiyatında elyazmaları ile başlayan serüveni günümüze kadar devam etmiştir. Bazen gezi notu, bazen bir edebi eserin konusu bazen de diplomatik notlar arasında sık sık ele alınan İstanbul, XX. yüzyılda çok daha fazla önem kazanarak birçok eserde konu edilmiştir. Devrim sonrasında Rusya'yı terk eden birçok Rus yazarı eserlerinde İstanbul'a sık sık değinmiş veya bizzat İstanbul merkezli eserler vermişlerdir. Bunlar arasında Nobel Ödüllü İvan Bunin, Joseph Brodski'nin yanı sıra Nadejda Teffi, Arkadiy Averçenko, İlya Zdaneviç sayılabilir. Bu yazarların eserlerinde özellikle işgal İstanbul'u ile ilgili birçok ilginç bilgiye rastlanmaktadır. Bu çalışma içerisinde genel hatlarıyla İstanbul'un Rus edebiyatındaki yansımalarına değinilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Rus edebiyatı, elyazmaları, gezi edebiyatı, Rus yazarları

ISTANBUL IN RUSSIAN LITERATURE

Abstract

Istanbul is one of the most important cities in the world for some countries like Russia due to its political, historical, religious and cultural features. Relationships between Russia and Istanbul began in the X-th century with the acceptance of Orthodox from Byzantium. Since then Istanbul has become a religious centre for Russian citizens and Russians started to visit Istanbul to become pilgrims. Visits to Istanbul and other religious countries played important role to the birth of journey works in literature. In Russian literature journey studies firstly appeared at the beginning of XII-th century. Russian manuscript works gives us knowledge about early Istanbul, its localization, architecture, history of art. In XX th century after the Revolution, lots of Russian writers like Ivan Bunin, Joseph Brodsky, Nadejda Teffi, Arkadi Averchenko, İlia Zdanevich abandoned Russia and moved to Istanbul. In their literary works İstanbul became one of the important themes. In these writers' studies we can find interesting knowledges about İstanbul, which is under military occupation. In this study we tried to show İstanbul's reflections in Russian literature.

Key Words: İstanbul, Russian literature, manuscripts, journey, Russian writers

Kurulduğu ilk günden beri İstanbul, Bizans ve Osmanlı gibi medeniyetlere beşiklik etmiş olmasının yanı sıra, tarihi ve askeri bağlamda da önem taşımaktadır. Doğu ile Batı arasında doğal bir sınır olarak kabul edilen İstanbul, bu özelliği nedeniyle kültürel açıdan da dikkat çekici bir konuma sahiptir. Bu özelliklerinin yanı sıra doğal güzellikleri ile de birçok insanın kalbinde taht kurmuş olan İstanbul'un edebiyatta yansımalarının olması kaçınılmaz bir gerçektir. Bu şehri ziyaret eden kişilerin izlenimlerini yazılı metinlere aktarması ile birlikte İstanbul konulu bir de edebi zenginlik, edebi miras ortaya çıkmıştır. Ticari, siyasi, askeri ziyaretlerin ardından oluşan İstanbul notlarının yanı sıra yanı sıra gezginlerin kaleme almış oldukları notlar da mevcuttur. Hem doğu hem de batı edebiyatlarında sıkça ele alınan bir şehir olan İstanbul çok muhtemel üzerine en fazla yazı yazılan şehirler arasında ön sıralarda gelmektedir. İngiliz, Alman, Fransız edebiyatlarında birçok örneği bulunan İstanbul konulu eserler halkasına Rus edebiyatından da birçok halka eklemek mümkündür. Hatta İstanbul'un yazılı metin olarak ele alındığı en zengin batı edebiyatlarından birisi olarak adlandırmak da yanlış olmayacaktır.

Rusya - İstanbul ilişkisi tarihi olarak yaklaşık X. yüzyılda başlamış ve Bizans'tan Ortodoksluğun kabulü ile birlikte bu ilişkinin gelişimi hızlanmıştır. Ortodoksluğun kabulü ile birlikte birçok Rus hacı olmak amacıyla İstanbul'a seyahat etmişlerdir. Öncelikli olarak dini, ticari ve diplomatik şekillerde başlayan İstanbul gezileri kısa zaman içinde yansımaları yazılı metinlerde göstermeye başlamış, varlığını değişik biçimlerde değişik eserlerde günümüze kadar devam ettirmiş ve oldukça zengin bir edebi mirasın oluşmasına neden olmuştur. Rusların İstanbul'a vermiş olduğu önemi şehre verdikleri isimden de anlamak mümkündür. Tarihte Konstantinopol olarak bilinen İstanbul, Rusçada ayrıca Tsargrad (*Царьград*) adıyla da kullanılmaktadır. Çar ve şehir kelimelerinin birleşiminden oluşan bu isme şehirlerin çarı, şehirlerin padişahı, baş şehir gibi anlamlar yüklenmiştir. Ayrıca bileşik kelimelerde *tsar* (çar) büyük, ulu, heybetli anlamalarında da kullanılmaktadır. Birçok Rusça belgede kullanılan bu isim şehrin Bizans dönemindeki ismi olan Konstantinopol'le birlikte kullanılmıştır. Günümüzde her iki isim de kullanılmaya devam etmektedir.

Başta İstanbul olmak üzere diğer kutsal şehirlere yapılan seyahatler Rus edebiyatında gezi türünün ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Rus edebiyatında gezi edebiyatı türündeki eserlerin ilk olarak XII. yüzyılda ilk örnekleri verilmiş; bu eserler seyahatname anlamında *хождение* veya *хождение* şeklinde adlandırılmıştır (Maleto, 2002: 16). Bu terimin yanı sıra gezi türünün içeriği hakkında bilgi veren hac (hacı) notları, yolcu, seyyah, elçilik notları anlamlarında *паломник*, *путник*, *странник*, *посольство* gibi değişik adlar da kullanılmıştır (Nikolyukin, 2003: 1167).

Sözü edilen gezi notları birçok elyazması eserde de yer almaktadır. Bu notların en önemli özelliği, bizlere İstanbul'un Bizans döneminden beri yerleşimi, mimarisi, tarihi ve sanat tarihi hakkında bilgi veriyor olmasıdır. XII. ve XV yüzyıl

arasındaki elyazmalarının büyük bir çoğunluğunda İstanbul hakkında bilgiler bulmak mümkündür. Bahsi geçen eserler arasında Prens Oleg'in İstanbul seferiyle ilgili bilgilerin yer aldığı "Geçmiş Yılların Öyküsü" (*Повесть временных лет*) adlı tarihsel doküman öncü olarak kabul edebileceğimiz belgelerden birisidir. Prens Oleg'in 905 yılında İstanbul seferine de değinen bu eserde şehrin kuşatılışı ve yapılan anlaşma gereğince yerel halkın vergiye bağlanması anlatılmaktadır. İstanbul kuşatmasında halk tarafından Haliç girişinin demir zincirlerle kilitlenip gemilerin içeriye alınmaması için gösterdikleri gayret dikkat çekmektedir. Savaş esnasında birçok kilise ve başka yapıların yakılıp yıkılmış olması, özellikle de Oleg'in gemileri tekerlekler üzerinde yürüterek Haliç'e indirmesi dikkat çekici sahnelerdir. Gemilerin tekerlekler üzerinde yürütülmesi konusuyla ilgili olarak Karamzin "belki de daha sonra II. Mehmet'in yapmış olduğu şeyi gerçekleştirmek istedi" (*Может быть, он хотел сделать то же, что сделал после Магомед II*) şeklindeki yorumuyla Sultan II. Mehmet'in aynı yöntemle şehri alışı arasında Rus ve Türk tarihindeki paralelliğe dikkat çeker. (Karamzin, 1989: 104).

İstanbul konulu elyazmaları arasında özellikle iki tanesi içerikleri bakımından dikkat çekicidir. "Haçlıların 1204 yılında İstanbul'u Alış Öyküsü" (*Повесть о взятии Царьграда крестоносцами в 1204 году*) ve "İstanbul'un 1453 Yılında Türkler Tarafından Alınmasının Öyküsü" (*Повесть о взятии Царьграда Турками в 1453 году*) başlıklı elyazmaları şehrin tarihçesi, genel görünümü, topografisi bakımından önemli verilere ulaşmamızı sağlamaktadır. İstanbul'un haçlı seferi öncesindeki genel görünümünü ve zenginliklerini anlayabilmemiz açısından özellikle ilk elyazması önemli bilgiler içermektedir. İkinci elyazmasında oldukça detaylı olarak Türk kuşatması, Türkler ve Rumlar arasındaki çetin savaş ve nihayetinde Türklerin zaferinin anlatıldığı bu elyazmasında en fazla dikkat çeken nokta, anlatıcının Türk sultanı ve yönetimi konusundaki objektif tutumudur. Elyazmasının yazarı olarak görülen Nestor İskender elyazmasında Fatih Sultan Mehmet'ten genelde dinsiz, acımasız, çetin bir savaşçı olarak bahsederken şehrin alınışından sonraki tutumuna dikkat çekmektedir. Yerel halkın genel yaşayış biçimine ve dini yaşamlarına hiçbir şekilde müdahale etmeyen II. Mehmet bilakis insanların dini yaşamlarını garanti altına almakta ve bunu yayınladığı bir fermanla herkese açıklamaktadır. Fermanla mal, can ve inançları güvence altına alan Sultan II. Mehmet "Eğer kim emrimi dinlemezse ölümle cezalandırılacaktır" (*Если кто нарушит наше повеление, да будет наказан смертью*) demektedir (*Povest o vzyatii Tsargrada Turkami v 1453 godu*, <http://miriobibliion.narod.ru/romaniarosia/nestor2.htm> 06.07.2007). "İstanbul'a Anonim Seyahat" (*Анонимное хождение в Царьград*), "Smolenskli İgnati'nin İstanbul Seyahati" (*Хождения Игнатия Смолянина в Царьград*), "İstanbul Yolu Hakkında" (*О пути к Царю граду*), "Olga'nın İstanbul Yolculuğu" (*Хождение Ольги в Царьград*) gibi elyazmaları da İstanbul konusunda örnek oluşturabilecek diğer elyazmaları arasında gösterilebilir.

Elyazmaları şeklinde ortaya çıkan seyahatnamelerin dikkat çeken ortak yönlerinden birisi de efsanelerle dolu olmasıdır. Hemen hemen tüm seyahatnamelerde mutlak surette İstanbul veya dini merkezler hakkında bir efsaneye rastlamak mümkündür. Ağırlıklı olarak Ayasofya'nın yer aldığı dini merkezlerde gerçekleşen çeşitli efsanelere veya bizzat Ayasofya'nın kuruluşu hakkındaki efsanelere sıkça rastlamaktayız. Sözü edilen efsaneler bir yandan edebi mirasın zenginleşmesine neden olurken diğer yandan da İstanbul'un kültürel mirasına renk katmaktadır. Bunun yanı sıra hacı olan Rusların dini ve iç dünyalarını da yakından tanımamıza imkân vermektedirler.

İstanbul'un Türkler tarafından alınışından sonra ziyaretler azalmış olsa da İstanbul'a olan ilgi kesilmez ve değişik şekillerde devam eder. XV. yüzyıl sonrasında da elçilik notları ön plana çıkmaktadır. Diplomatik ziyaretlerden seyahatnamelere örnek oluşturabilecek kaynaklardan bir tanesi, XVIII. yüzyılda İstanbul'a diplomatik görevle gelen Pavel Artemyeviç Levaşov'un notlarıdır. Levaşov'un elçilik notlarının yanı sıra İstanbul ve Türkleri anlattığı "*İstanbul Mektupları*" (*Царьградские письма*) adıyla bilinen bir çalışması daha mevcuttur ve içerik bakımından daha zengin olduğu söylenebilir. Askeri ve diplomatik kişiliklerinin yanı sıra Levaşov'un diğer bir özelliği de edebiyata olan merakıdır. Çeşitli kaynaklarda edebi kişiliği üzerine vurgu yapılan Levaşov edebiyatçı kişiliğini burada aktarmaya çalışacağımız ikinci eserinde göstermektedir. Her ne kadar eserin gerçek sahibi bilinmese de yapılan incelemeler ve araştırmalar neticesinde bu ikinci eserin sahibinin de Levaşov olduğu ortaya çıkmıştır (bkz. Vigasin, Karpyuk, 1995: 20). Her mektubunda farklı konulara değinen Levaşov oldukça detaylı bir şekilde İstanbul ve Türkler hakkında gözlemlerini aktarmaktadır. Levaşov öncelikli olarak İstanbul'u çok beğendiğini "*Neredeyse tüm Avrupa'yı gezmiş birisi olarak güzellik ve konumunun elverişliliği bakımından İstanbul gibi bir yer görmedim*" (*Объехавши всю почти Европу, не видал я места, подобного Константинополю, как по красоте, так и выгодыности положения*) şeklinde dile getirir (Vigasin, Karpyuk, 1995: 40). İstanbul'u ve Türklerin yaşayışını hemen hemen her yönüyle aktarmaya çalışan Levaşov çoğunlukla doğu motifleriyle süslü bir resim çizmeyi tercih eder. İstanbul'da Ayasofya Cami, Süleymaniye Cami, Yedikule, Atmeydanı (Hipodrom), Topkapı Sarayı, Harem, Galata, Pera gibi yerlerin tanıtıldığı eserde ayrıca esir pazarı, İstanbul yaşamında aşk, Türklerin genel karakteristik özellikleri gibi konulara da yer verilmiştir.

Elçilik notları arasında Novosiltsov ve Tolstoy'un notları arasında İstanbul üzerine bilgiler bulunsa da içerikleri bakımından seyahatnamelerden oldukça farklıdır, ağırlıklı olarak resmi görüşmelerin ve diplomatik görüşlerin aktarıldığı yazışmaların bulunduğu bu çalışmalarda satır aralarında İstanbul ve Türkler hakkında görüşlere rastlanmaktadır (bkz. Lazarev, Halfin (otvestvenniye redaktori), 1985; Zikeyev (redaktor), 1954).

XIX. yüzyılda İstanbul konulu çalışmalara örnek vermek gerekirse akla ilk olarak Osip Yulian İvanoviç Senkovskiy'in (1800–1858) "*Türk Çingenesi*"

(*Турецкая цыганка*) adlı eseri gelmektedir (Senkovskiy, 1989). Kendisi de ünlü bir doğubilimci olan Senkovskiy bu eserinde bir aşk öyküsü çerçevesinde fon olarak İstanbul'u kullanmaktadır. Ege'de başlayan ve İstanbul'da son bulan öyküde Ege'de gördüğü Meimen isimli çingene kızını kendi isteği ile İstanbul'a yanında getiren ve daha sonra izini kaybeden bir adamın maceraları anlatılmaktadır. Kayıp çingene kızının izini İstanbul'da süren öykünün kahramanı İstanbul'u bir fon şeklinde kullanarak macerasını zenginleştirmektedir. Boğaz, Galata, saraylar, harem ve esir pazarı gibi mekânlar ve temel özellikleri kullanılarak doğu imajı pekiştirilmektedir. Bu eserde de yine birçok çalışmada karşımıza çıkan Avrupalı - Doğulu karşılaştırmalarına da yer verilmekte ve bir Doğulu olarak Türklerin karakteristik özellikleri verilmeye çalışılmaktadır.

XX. yüzyıl Rus edebiyatı içinde İstanbul konulu eserlerde büyük bir artış olduğu bilinen bir gerçektir. 1917 Ekim Devriminin ardından yaşanan siyasi çatışmalara bağlı olarak gelişen ortamda özellikle 1920-1921 yılları arasında Rusya'dan büyük bir göç dalgası yaşanmıştır. Sözü edilen ilk büyük göç dalgasında ülkelerini terk eden binlerce Rus vatandaşının arasında ülkenin birçok yazarı, sanatçısı ve aydını da bulunmaktadır. Değişik ülkelere yeni bir yaşam kurmak amacıyla göç eden Rusların büyük bir çoğunluğunun ilk durağı İstanbul olmuştur. Göçmen Rusların büyük bir çoğunluğunun geçici bir süre için uğradıkları İstanbul, bu kısa zaman diliminde dahi Rus yazarlarını etkilemiş ve dikkatlerini çekmeyi başarmıştır. Göçmen edebiyatçıları arasında bulunan İvan Bunin, Nadejda Teffi, Arkadiy Averçenko, İlya Zdaneviç gibi isimler İstanbul konulu eserleri ile akla ilk gelen yazarlar arasındadırlar.

Bir yazar olmasının yanı sıra bir seyyah da diyebileceğimiz İvan Bunin'in değişik zaman dilimlerinde toplam on iki kez İstanbul'a geldiği bilinmektedir (Uravelli, 2005: 7). İstanbul'a son kez, büyük göç esnasında uğramak zorunda kalan Bunin'in, 1907 tarihli ziyaretinin ardından kaleme almış olduğu "*Kuş Gölgesi*" (*Тень птицы*) adlı eserinin ilk bölümü tamamen İstanbul üzerinedir. Gezi notlarından oluşan bu eserde yazar İstanbul ziyaretini tüm ayrıntılarıyla anlatmaktadır. İranlı şair Sadi Şirazi'nin sözlerine ve eserlerine gönderme yapılarak bu şekilde adlandırılan eserde Bunin İstanbul ve İstanbul yaşamını mistik, otantik öğelerle süsleyerek anlatmaktadır. Eserde Doğu edebiyatından, kültüründen motiflerin sıkça kullanılıyor olması ve bununla birlikte İslam kültürüne ait verilen bilgiler yazarın doğu dünyasına oldukça yakın durduğunun bir göstergesidir. Zaman zaman Kuran'dan yapılan alıntılar bu görüşü destekler niteliktedir (bkz. Bunin, 2002: 301, 307).

İstanbul gezisi sırasında hemen hemen tüm şehri gezen Bunin'i en fazla etkileyen yerlerin başında Ayasofya gelmektedir. Ayasofya hakkında mimari bilgilerin yanı sıra tarihçesi hakkında da bilgi verilen eserde burası ile ilgili olarak efsanelere de yer verilmektedir. Caminin büyüklüğü karşısında şaşkınlığını gizleyemeyen Bunin "*Ayasofya İstanbul üzerinde demir atmış bir gemi gibi*

yükseliyor” (*Возвышается София над городом, как корабль на якорь*) şeklinde bir deyişe yer verir (Bunin, 2002: 303). Ayrıca cami içerisinde kendisini pigme gibi hissettiğini belirtmesi de Ayasofya'nın büyüklüğüne bir kez daha vurgu yapmaktadır. Konu camilerden açılınca Bunin namaz, ezan gibi ibadetlerden de bahseder, eski zamanlardan beri gelen İslami uygulamalar hakkında bilgi verir, namazda okunan dualara da değinir.

Camilerin dışında İslam kültürüyle ilişkilendirilerek aktarılan diğer bir konu da semazenlerdir. Daha önceki İstanbul ziyaretleri sırasında seyrettiği bir sema gösterisini hatırlayan Bunin tüm detaylarıyla bu ayini anlatmaktadır. Yapılan her hareketin ne anlama geldiğini de açıklayan yazarın semadan ne kadar etkilendiğini görmek mümkündür.

Bunin'in İstanbul'da değindiği ve detaylı bir şekilde yansıttığı yerlerden bir diğeri de Galata bölgesidir. Şehrin daha Avrupalı bir görünüm aldığı ve özellikle yabancı nüfusun yoğun olduğu bu bölge anlaşıldığı kadarıyla yazarı rahatsız etmektedir. Sürekli bir koşuşturmacanın yaşandığı bu bölgede çok dillilik, çok renklilik insanın başını döndürmektedir. Değişik milletlerden insanların birbirinden çok farklı değişik kıyafetlerle dolaştıkları ve her dilden konuştukları Galata bölgesinin bu durumunu Bunin maskeli balo olarak tanımlar (Bunin, 2002: 309).

İstanbul seyahatini büyük bir heyecan içinde anlatan Bunin'in İstanbul ve Türklere karşı olumsuz bir tavır içinde olmadığını eserinin genelinden görebilmekteyiz. Bir masal havasında anlattığı İstanbul günleri hoşgörü ve merakla harmanlanmış bir şekilde aktarılmaktadır.

Nadejda Teffi 1920 göçü ile yolu İstanbul'a düşen diğer bir Rus yazardır. İstanbul günlerini, İstanbul hakkındaki düşüncelerini 1921 tarihli "*İstanbul ve Güneş*" (*Стамбул и солнце*) isimli eserinde aktarmıştır. Eserinde İstanbul'un günlük yaşamı ve Türklerin yaşam biçimi hakkında detaylı bir şekilde bilgiler veren Teffi'nin en önemli özelliği anlatımının objektif bir yaklaşım içerisinde, bir resim karesi şeklinde mümkün olduğunca yorumsuz olmasıdır. Edebi değeri hiçbir şekilde göz ardı edilemeyecek olan bu çalışmada Teffi, birçok İstanbul çalışmasında olduğu gibi belli başlı merkezleri anlatmaktadır. Eseri diğer çalışmalardan ayıran en büyük özellik, Türk kadınları hakkında daha detaylı ve gerçekçi bilgilerin yer alıyor olmasıdır. Birçok eserde Türk kadını harem çerçevesinde oryantalist öğelerle birlikte masalsı bir şekilde anlatılırken Teffi'nin eserinde Türk kadını günlük yaşam içinde gerçekçi bir biçimde yansıtılmaktadır. Türk kadınlarının kültür ve sosyal yaşamından sahnelerin bulunduğu bu bilgiler içerisinde edebiyat, müzik, tiyatro, giyim kuşam, evlilik, çeşitlilik gibi alt konulara değinilmiştir. Yazar İstanbul'da o dönemde tiyatronun bulunmamasına oldukça şaşırmıştır. Ayrıca günlük hayat içerisinde hamam ve evlilik konularına da değinmiş olması, yazarın notlarını diğer İstanbul çalışmalarından ayıran özellikler arasında yer alır. Hamamları ve kadınların hamam seremonilerini ayrıntılı bir şekilde anlatan Teffi "*Evet. Harem değilse bile harem rüyası. Harem hayalı*" (Да.

Если не зарем, то сон о зареме. Мечта о нем.) diyerek hamamın kendisinde uyandırdığı izlenimleri aktarır (Teffi, 1921: 26).

Önyargılardan uzak bir şekilde İstanbul'u tanımaya çalışan Teffi bunun için fazlasıyla gayret sarf etmiştir. İstanbul'un bir ruhu olduğuna inanan ve burayı tanımak için bu ruhu anlamaya çalışmak gerektiğine inanan yazar İstanbul'u tanımak için sadece gezmenin değil aynı zamanda hissetmeye çalışmanın gerekliliğini belirtir (Teffi, 1921: 27). Ruslar tarafından bir doğu şehri olarak algılanan İstanbul, yazara birçok açıdan farklı gelmektedir. Teffi İstanbul'u anlatırken eserinin bir yerinde "oldukça tatlı, oldukça sulu, oldukça parlak, oldukça gürültülü" şeklinde yaptığı tasvirde sürekli olarak "biraz fazla, oldukça" (*слишком*) ifadesini kullanır (Teffi, 1921: 28). Bu tanımlama bir Rus'un gerçek anlamda İstanbul izlenimlerini yansıtmaması açısından önemlidir. İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde gördüğü her şeyi yakından tanımaya gayret gösteren Teffi, neredeyse her gördüğü şeyle ilgilenmiş ve sadece ilgilenmekle kalmayıp ilgisini çeken şeylerin detaylarını, anlamlarını ve özelliklerini de anlamaya çalışmıştır. Örneğin sahaflar, hat sanatı, tespih, Türk kahvehaneleri gibi konularda yazarın oldukça bilgi sahibi olduğunu görmek şaşırtıcıdır. El sanatlarının tüm temel özelliklerinin yanı sıra günlük yaşam içindeki yeri ve önemine de değiniyor olması yazarın anlatımını gerçekçi kılmaktadır. İstanbul sonrası Berlin'e geçen Teffi'nin, eserinin finalinde bulunan son yorumundan İstanbul'dan fazlasıyla etkilendiğini ve bu şehrin kendisinde ölümsüz hatıralar bıraktığını anlayabiliyoruz: "İstanbul, Doğu'ya - hem iç karartıcı hem neşeli, hem karanlık hem parlak gerçek Doğu'ya - açılan ilk kapı. (...) zor ve ağır açılan bir kapı. Ama bir kez açılınca da bir daha asla kapanmayan bir kapı." (*Стамбуль - первая дверь къ востоку, мрачному и веселому, черному и яркому - настоящему Востоку. (...) открывать ее трудно и медленно. Но разь открывъ, не закроешь никогда.*) (Teffi, 1921: 39).

Ünlü mizah ve hiciv yazarı Arkadiy Averçenko da 1920 göçü esnasında İstanbul'un misafiri olan Rus yazarlarından birisidir. Diğer Rus yazarlarına göre daha uzun süre İstanbul'da kalan Averçenko burada bulunduğu süre içerisinde edebiyat çalışmalarına devam etmiştir. Rus göçmenlerden oluşan bir tiyatro grubu kuran, İstanbul'da yayınlanan Rusça dergilerde yazılar yazan ve aynı zamanda kurulan bir basımevinde bir Rusça kitabı da İstanbul'da basılan Averçenko'nun İstanbul günleri "Bir Safın Notları" (*Записки простодушного*) adı altında basılan seçkisinde anlatılmaktadır. Bu zor günleri anlattığı yazılarında dahi mizahı elden bırakmayan Averçenko farklı başlıklar altında farklı temalara değinmektedir. Eserin en belirgin özelliği İstanbul'un bir fon olarak kullanılması ve bu fon üzerinde göçmen Rusların İstanbul'da karşılaştıkları olaylara yer vermesidir. Burada İstanbul ikinci derecede önem taşımakla birlikte dönem İstanbul'u hakkında eserin içerdiği bilgiler önemlidir. Göçmen Rusların yaşamış oldukları zorlukları mizahla harmanlayarak veren Averçenko'nun İstanbul'a karşı hoşgörülü olduğu söylenemez. Devrim sonrası göçle birlikte ülkemize gelen Ruslar için kullanılan genel adla "Beyaz Ruslar"ın içinde buldukları zor durum belki de en fazla

kendisini etkilemiştir ve bu nedenle yazar şehre çok fazla iltifat etmez. Diğer eserlerde bulunan tarihi ve turistik mekânların hiçbirisine Averçenko'nun notlarında rastlanmaz. Ne Ayasofya, ne saraylar ne de herhangi bir dikkat çeken tarihi yer. Her şey yabancı nüfusun yoğun olduğu Galata ve Pera civarında geçmekte ve Rusların ayakta kalma mücadelelerine yer verilmektedir. İstanbul'un yazar üzerinde nasıl bir etki bıraktığını en iyi açıklayan ifadeler eserin iki farklı bölümünde yer almaktadır: "Bu İstanbul acımasız bir boksör! Darbelerinden yüzümüz taşa döndü." "İstanbul bu saf Rus'u öldürdü. (...)Biz mülayim, yumuşak başlı, şefkatli budalalardan, döverek sağlam bir işlenmiş demir çıkardı" (*Жестокый это боксер - Константинополь. Каменеет лицо от его ударов. ; Выковали из нас - благодущных, мягких, ласковых дураков - прочное железное изделие* (Averçenko, 2005: 553,566). Averçenko İstanbul notlarını kaleme alırken gözden kaçırdığı önemli bir nokta vardır. Dönem İstanbul'u sadece kendisi ve göç eden vatandaşları için değil, herkes için oldukça zor ve yaşanması güç bir şehirdir. İşgal koşullarının kendisini fazlasıyla hissettirdiği bir dönemde hayat İstanbul'un yerlileri Türkler içinde aynı derecede ve hatta daha zor olmuştur diyebiliriz. Yazarın bu kadar eleştirel olmasının nedeninin kişisel bakış açısıyla daha fazla ilintili olduğu düşünülebilir. Örneğin kendisiyle aynı dönemde İstanbul'a göç eden ve aynı şartlarda hayatta kalma mücadelesi veren Teffi çok daha ılımlı ve hoşgörülüdür. Teffi bu hoşgörü ve objektifliğini eserinde sürekli olarak İstanbul adını kullanarak gösterirken, Averçenko neredeyse eserinin tamamında Konstantinopol adını tercih etmiştir. Bu bile yazarın İstanbul'a ve Türklere bakış açısının bir göstergesidir.

Gürcü asıllı fütürist şair, Bizans sanatı uzmanı İlya Zdaneviç de Teffi ve Averçenko ile aynı kaderi paylaşarak İstanbul'a sığınan ve İstanbul hakkında edebi eser veren Ruslar arasında yer almaktadır. Amacı vize alarak Fransa'ya geçmek olan Zdaneviç işlemlerinin uzaması üzerine ziyaretini bir yıl uzatmak zorunda kalmış ve tüm bu dönem içerisinde İstanbul'u tanımaya çalışmıştır. "Morgan Philips Price'a Mektuplar" (*Письма Моргану Филлипсу Прайсу*) adıyla 1929 yılında yayınlanan eserinin temelini aslında yakın arkadaşı İngiliz gazeteci Morgan Philip Price'a yazmış olduğu mektuplar oluşturur. Arkadaşına geçmiş günlerin anılarıyla dolu mektuplar yazarken, mektuplarının temelinde çoğunlukla İstanbul günleri vardır.

Zdaneviç'in İstanbul hatıralarını, notlarını özel kılan şey; 1920 işgal İstanbul'unun arka sokaklarını, karanlık dünyasını ve bu dünya içerisinde göçmen Rusların İstanbul maceralarını en detaylı şekilde veriyor olmasıdır. Genel olarak İstanbul'un çeşitli semtlerini ve tarihi yönlerini yansıtıyor olsa da metinlerde ağırlıklı olarak göçmen Rusların hayatta kalma mücadelesi ve göçmenlerin İstanbul yaşamına kattıkları daha fazla ön plana çıkmaktadır. Özellikle İstanbul gece yaşantısına Rusların damgasını vurmuş olması, bulunan işler, zamanın aristokrat Ruslarının İstanbul'da garson, bekçilik, şoförlük, hayat kadınlığı, kumar ve bahis oyunlarının Rusların tekeli altına girmesi dikkat çeken bilgiler arasındadır. Fakat bunlar içinde kolay para kazanmanın bir yolu olan bahis oyunlarında Rusların

tartışılmaz üstünlüğü ve girişimciliği özel bir yer tutar. Zira bu girişimler insanın hayatta kalabilme mücadelesini oldukça trajik bir biçimde ortaya koyar. Dönemin en popüler bahis oyunu olan hamam böceği yarışları bir yandan Rusların yaratıcılığını gösterirken diğer yandan da İstanbul gece hayatında kumar ve bahis oyunlarının ulaştığı çılgınlığı göstermektedir. İstanbul'da sıkça görülen hamamböceklerinin ışığı görünce sergiledikleri kaçış hızı bu fikrin doğmasına neden olmuş ve birden bire şehrin birçok yerinde bir masa üzerinde hamamböceği yarışları başlamıştır. İstanbul'daki Beyaz Rusların yaşamını konu alan yazısında Paul Dumont da aynı yarışlara dikkat çekmektedir. Konuyla ilgili olarak "Sürgün, genellikle yaratıcılığı zorlar. (...) Fakat birisine en yaratıcı buluş madalyası vermek gerekseydi, herhalde İstanbul'da hamamböceği yarışlarını başlatan kişinin üzerinde durmak gerekirdi" demektedir (Yerasimos, 1996: 193). Bu yarışla ilgili olarak Averçenko'nun notlarında da bilgi bulunmaktadır ve hatta Averçenko konuyu garip meslekler arasında göstermektedir. Üç farklı kaynaktan karşımıza çıkan bu bilgi konunun gerçekliğini göstermektedir.

Zdaneviç'in İstanbul'unda göçmen Ruslar sadece gece yaşantısıyla dikkat çekmezler. Bazıları boş vakitlerinde de yine oldukça dikkat çeken başka bir planı uygulama peşine düşerler. Burada sözü edilen ikinci plan İstanbul'daki yoğun Rus asker nüfusunun birlik oluşturarak İstanbul'u alma planlarıdır. Bu amaçla kurulan yeraltı örgütleri ile olan diyaloglarına da değinen Zdaneviç, bunu başarıya ulaşma şansı olmayan bir hayal olarak gördüğü için komiteye katılmaz (Zdaneviç, 2005: 162-163).

İstanbul'da kaldığı bir yıllık zaman dilimi içinde mümkün olduğu kadar şehri tanımaya gayret eden Zdaneviç satır aralarında günlük yaşamdan ilginç bilgilere de yer vermektedir. Örneğin kendisi bir Bizans sanatı uzmanı olduğu için en fazla ilgisini çeken yer olan Ayasofya'yı ziyaret etmek istediğinde Ermeni veya Yunan sanıldığı için kendisine izin verilmez zira o dönemlerde bu iki halkın camiye girişleri yasaklanmıştır. Bunun dışında zehir tacirliğine de değinen Zdaneviç bu işin el altından yürütüldüğünden bahsetmekte ve ilginç mesleklerden birisine daha vurgu yapmaktadır. Zdaneviç Ekim 1920'den Ekim 1921'e kadar süren bir yıllık İstanbul yaşamını daha sonra ay ay "Felsefe" (Философия) başlığıyla bir kitapta yayınlamıştır (Zdaneviç, 2005: 16)

XX. yüzyıl içinde İstanbul üzerine yazılmış önemli eserlerden bir diğeri de Joseph Brodski'nin yazmış olduğu "İstanbul'a Seyahat" (Путешествие в Стамбул) adlı eseridir. Konunun ortak olmasının yanı sıra Brodski'yi Bunin, Teffi, Averçenko, Zdaneviç ile birleştiren diğer bir nokta da onun da göçmen yazarlar arasında yer alıyor olmasıdır. Üçüncü dalga göçmenlerden olan Brodski 1985 yılında ziyaret ettiği İstanbul'u deneme türünde bir eserde anlatır. Bu çalışma diğer İstanbul yazılarından en farklı olanıdır zira ünlü şair eserinin temeline İstanbul'u oturtmuş olsa da aslında İstanbul'u bir simge olarak kullanır. Daha çok felsefi sorunların ve görüşlerin yer aldığı bu eserde İstanbul doğu ile batı, medeniyet ve

ilkellik, İslam ile Hristiyanlık, demokrasi ve anti demokrasi, bireysellik ve devletçilik arasında bir sınır olarak görülmektedir. Birey özgürlüklerinin yerine devletçilik anlayışının öne çıkarak faşist bir tutumun çıkış noktası olarak da doğu görülmektedir. Brodski tarafından dünya üzerindeki birçok sorunun, felaketin çıkış noktası olarak görülen Doğu'nun doğal sınırı olarak İstanbul kabul edilmektedir. İstanbul'un ilk kuruluş yıllarından, Bizans İmparatoru Constantinus döneminden beri İstanbul'un tarih içindeki yerini felsefi bir şekilde yorumlamaya ve bir takım cevaplar bulmaya çalışan Brodski çok tartışmalı bir çalışmaya imza atmıştır.

Eser içerisinde görüşlerini desteklemek için Türk tarihine de göndermelerde bulunan Brodski kendisinin de belirttiği üzere eserinde fazlasıyla sübjektif bir tutum izlemektedir. Hem bu özelliğini hem de ziyaret amacını eser sonunda şöyle yansıtmaktadır: *"Ben buraya geçmişe bakmaya geldim, geleceğe değil. Zira gelecek burada değil"* (*Я приехал сюда взглянуть на прошлое, не на будущее, ибо последнего здесь нет.*) (Brodski, 2006: 41.Bölüm).

Burada ismi geçen eser ve yazarların dışında Rus edebiyatında İstanbul temalı daha birçok eser ve yazar sıralamak mümkündür. Bu çalışma içerisinde edebi yönü ağır basan çalışmalar ele alınmış ve belli başlı noktalar üzerinde durulmuştur. Birçok eserin temelinde genel olarak ortak birçok motif mevcuttur. Bunları sıralamak gerekirse elyazmalarından itibaren İstanbul bir doğu şehri olarak algılanmakta ve yansıtılmaktadır. İstanbul'u doğulu olarak gösteren şeylerin başında İslam'la birlikte özdeşleştirilmiş olması ve çoğunlukla Türk ve İslam kültürlerinin birlikte ele alınması gelmektedir. Ruslar için İstanbul'u ön plana çıkaran en önemli özelliklerden birisi olarak Ortodoksluğun doğuş noktası olması nedeniyle dini bir merkez olması görülmektedir. Özellikle Ayasofya ve benzeri kiliseler bu kimliği destekleyen öğeler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Efsaneler de İstanbul kültürünü ve tarihini destekleyen edebi anlatımların başında gelmektedir. Hemen hemen tüm çalışmalarda mutlak surette bu efsanelere değinilmekte veya yenileri eklenmektedir. Bu ve benzeri ortak noktaların yanı sıra bu çalışmada ismi geçen eserlerin asıl ayırt edici özelliklerini yazarların tutumları oluşturmaktadır. Yukarıda örneklendirilmeye çalışılan eserlerden, ortak bir kimlik ve kültürleri, ortak bakış açıları olsa da bunun yanı sıra her Rus'un kendine özgün bir İstanbul'u olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AVERÇENKO, Arkadiy, (2005), Antologiya satırı i yumora Rossii XX veka, Moskva: İzd. Eksmo.
- BRODSKIY, İ., (10.11.2006), Puteşestviye v Stambul, <http://www.aha.ru/~kve/3/brodsky-stambul.html>
- BUNİN, İvan, (2002), Grammatika lyubvi, Povesti i rasskazi 1909-1916, Moskva: Ast.
- KARAMZİN, N.M., (1989-1991-1998), İstoriya gosudarstva rossiyskogo, Tom: 1-2-3-6, Moskva: Nauka.
- MALETO, Ye.İ., (2002), Hojeniya russkih puteşestvennikov XII-XV vv., Moskva: RAN.
- LİTERATURNAYA entsiklopediya terminov i ponyatıy, (2003), (Nikolyukin, A.N. (Glav.redaktor-sostavitel), Moskva: İntelvak.
- Povest o vzyatii Tsargrada Turkami v 1453 godu, <http://miriobibliion.narod.ru/romaniariosia/nestor2.htm> 06.07.2007
- SENKOVSKIY, O.İ., (1989), Soçineniya Barona Brambeusa, Moskva: Sovetskaya Rossiya.
- TEFFİ, Nadejda, (1921), Stambul i solntse, Berlin: İzd.Mısl.
- İstanbul'dan Geçen Ruslar, (2005), (Derleyen ve Rusça'dan çeviren Orhan Uravelli), Ankara:Ümit Yayıncılık.
- VİGASİN A.A., KARPİYUK, S.G., (1995), Puteşestviya po Vostoku v epohu Yekaterini II, İzd. Vostochnaya literatura, Moskva: RAN.
- YERASİMOS, S., (1996), İstanbul 1914-1923 (çeviren:Cüneyt Akalın), İstanbul: İletişim.
- ZDANEVIÇ, İ., (2005), Pisma Morganu Filipsu Praysu, Moskva: Gileya.
- ZİKEYEV, G.İ. (Glavniy redaktor), Puteşestviya russkih poslov XVI-XVII vv. Stateyniye spiski, İzd. Akademi Nauk SSSR, Moskva-Leningrad 1954.